

הרב ארי יצחק שבט

השימוש בלשון הקודש לענייני חול¹

בחלקו הקודם של המאמר התייחסנו לשיטת האדמו"ר מסאטמאר וצ"ל, האוסרת להשתמש בלשון הקודש לדברי חולין, ראינו את הקשיים שבשיטה זו, והוכחנו ע"פ הסברה, המקורות, ודעת פוסקים אחרים, שלא רק שאין איסור לשוחח שיחת חולין בלה"ק, אלא שיש בכך מצווה, ויש אומרים אף חובה (!). עיין שם בהרחבה.

המקור העיקרי לשיטת האדמו"ר וצ"ל (ויזאל-משה, בקונטרס "לשון הקודש") הוא דברי הרמב"ם בפרוש המשניות על אבות (א,טז), שכותב: "אין ראוי להשתמש בה (בלה"ק), אלא בעניינים נעלים". דייקנו מלשונו שאין פה איסור, אלא עצה טובה. ועוד מוכח מדבריו בהל' קריאת שמע ג,ה (ע"פ הגמרא במס' שבת מ,ב, שדברי חול מותר לאמרם בלה"ק אפילו בבית הכסא), שלא נהגו בחומרה זו למעשה. עיקר כוונתו של הרמב"ם בפיהמ"ש הוא לפרש את דברי המשנה "לא מצאתי לגוף טוב משתיקה" – ר"ל שאין להרבות בשיחת חולין בכלל, וכל שכן בלה"ק, שיש לזוהר בה במשנה זהירות מחמת הקדושה העצמית של השפה ומעלתה.

אולם פירכה חזקה עוד יותר לשיטה שאוסרת לדבר חולין בלה"ק יש למצוא בדברי הרמב"ם עצמו באגרותיו. באגרתו לר' שמואל אבן תיבון (עמ' תקל במהדורת הרב שילת) מתחיל הרמב"ם בדברי ידידות והיכרות בלה"ק דווקא. אח"כ, בכתבו דברי תורה הקשורים לספרו "מורה נבוכים", הוא עובר לשפה הערבית. נמצא שהרמב"ם נהג בהיפך הגמור להבנת הרב טייטלבוים וצ"ל בשיטתו, בכתבו את דברי התורה בלע"ז ואת דברי החול בלה"ק. יושם אל לב, שכל זה באגרת לאבן תיבון, המתרגם של הרמב"ם, שכמובן, מתמצא בעברית וערבית גם יחד, ויכול היה הרמב"ם לכתוב את דברי הידידות בכל שפה שלבו חפץ. זה שכתב את דברי התורה בערבית, הוא רק מפני שעיקר תוכן האגרת עוסק בתרגום רעיונות וביטויים מסוימים, מהערבית המקורית של מורה הנבוכים.

הרמב"ם נוהג היה לענות לשואליו באותה שפה שפנו הם אליו (ראה שם, עמ' ריט הערה 5). למשל, אל ר' עובדיה הגר (שם, עמ' רלא) שהוא, במקורו, ישמעאלי, ואין ספק שהרמב"ם יכול היה לפנות אליו בערבית, שפת אמו של ר' עובדיה – בכל זאת הוא מעדיף לכתוב אליו בלה"ק, גם אם באגרת זו יתכן לתרץ שהרמב"ם השיב

1. המשך המאמר "הדיבור בלשון הקודש" – טללי אורות ח"ב עמ' 101-107.

בעברית בגלל רגישותו לרקע של הגר, שאינו רוצה להזכיר לו את מעשיו הקודמים, הרי בעמ' רכח אנו מוצאים אגרת בעברית לר' יפת הדיין מארץ ישראל, שסביר לומר שידע ערבית כרוב תושבי הארץ דאז (עי' עמ' רכז). מ"מ כותב הרמב"ם את כל האגרת בלה"ק, למרות שתוכנה (העוסקת בכך שהנמען נפגע מהעדר תשובה של הרמב"ם אליו) היא כולה חול.

גם עם אחיו התכתב הרמב"ם בערבית (עמ' עה) חוץ מציטוט פסוקים (שמהווים את רוב האגרת), למרות שאחיו גם הוא מלומד, והיה יוכל לכתוב לו בלה"ק. כנראה שהרמב"ם העדיף לכתוב לקרוביו בשפת האם שלהם מחמת קרבתם. וכן מצאנו באגרת לחותנו (עמ' קסט) שגם היא כתובה בערבית.

היה מעניין מאד לו יכולים היינו לברר באיזו שפה דיבר הרמב"ם עם בנו. על פי מה שראינו בחלק הראשון של מאמרונו יתכן שדיבר אתו בלשון הקדש. אך האגרת היחידה שבידינו, המיוחסת כמי שנכתבה ע"י הרמב"ם אל בנו אברהם, כבר הוכחה ע"י הרב שילת כמזוייפת מבלי כל פקפוק (עיי"ש עמ' תרצ"ט).

עד כה עסקנו באגרות הרמב"ם ולמדנו מ"מעשה רב", שהוא עצמו לא נמנע מלכתוב דברי חולין בלה"ק. אבל יותר מזה נלמד מאגרת שבה מתייחס הרמב"ם במישרין לנדונו. בתשובתו העוסקת ברקימת פסוק על טלית (עמ' ת) הוא כותב: וממה שראוי שתדעוהו, שזה הכתב, רצוני לומר כתב אשורי,² הואיל ונתנה בו התורה, כמו שנתאמת, ובו נכתבו לוחות הברית — מגונה השימוש בו בזולת כתבי הקודש. ולא סרה האומה מלהיזהר בזה, ולא היו אגרותיהם וחיבורי חכמותיהם וכתבי חול שלהם אלא בכתב עברי.³ ולזה תמצא תמיד על שקלי הקודש חקוקים דברים של חול בכתב עברי, לא תמצא לעולם אות אחת מזה הכתב האשורי בדבר מעתיקות האומה. לא בחקיקת מטבע, ולא בחקיקת אבן, אלא כל זה בכתב עברי. ולזה העניין שינו האנדלוסיים⁴ כתבם, ושמו לאותיות צורות אחרות, עד שנעשה ככתב אחר, כדי שיוכלו להשתמש בו בדברי חול.

הרמב"ם העיד באגרתו זו, שרק קדושת האותיות מונעת השימוש בהן לצורכי חול, ולכן יש אותיות המיוחדות לחול. אבל שפה אחת לנו בין לקודש בין לחול, והיא לשון הקודש.

אדרבה, הקדושה שבשפה מעלה את דברי החול בקדושה, כמו שכתבו הרמ"א, ב"ח; מג"א ופמ"ג על שלחן-ערוך או"ח סי' שז סע' טז, כי לעם ישראל הכשרון והסגולה לאחד את הקודש והחול.

2. הוא הכתב המרובע שלנו.

3. הוא הכתב העברי העתיק.

4. יהודי ספרד המוסלמית, ארץ מולדתו של הרמב"ם.

כל לשון נובע מהשקפה מיוחדת על המציאות. השקפה של קודש על המציאות כולה היא ההשקפה הישראלית. וזאת ההשקפה המיוחדת חוללה את הלשון העברית, שהיא באמת השפה הקדושה. (הראי"ה קוק זצ"ל, אורות קסד, יב)

האחדות המגולה של העולם המוסרי, הרוחני והשכלי, עם העולם החומרי, המעשי, הטכני והחברתי, מתבטאת בעולם ע"י ישראל. וסגולתה של ארץ ישראל היא לכוון בעולם גילוי אחדות זו ... ערך הדיבור המיוחד בישראל ... הוא מכונן על יסוד גילוי חדש דנא. (שם, קעט)

אין העולם החומרי נפרד מהעולם הרוחני ... כי שניהם ממקור אחד מוצאם, "כי ביה ה' צור עולמים ... ועם ישראל גוי אחד בארץ, שהשניות שנואה לו על פי שרש נשמתו, מרגיש כי ההפרדה בין החומריות ובין הרוחניות מסבה לו צער גדול ועמוק, והוא מבקש לו דרך לשוב אל האחדות. (מאמרי הראי"ה עמ' 234)

הקדושה שבחיים התומריים הלאומיים של העם הישראלי היא נקודה עקרונית בתפקידו ובסיבת יצירתו כעם סגולה. הוצאת הקודש מחיינו היום-יומיים החומרי לא תתכן ולא תצלית, כי זאת מהותנו. העבודה וביטוס הכלכלה הישראלית היא מצוה מדאורייתא (מצוות ישוב א"י); השרות הצבאי הוא מצוה (מלחמת מצוה); החוקה והמלוכה הם ציוויים אלוקיים ("שום תשים עליך מלך", "שופטים ושופטים תתן לך בכל שערך"). כמו כן, גם שפתנו, שהיא פן לאומי חשוב בכל גוי, וכל שכן בגוי קדוש, היא קדושה. לכן, יש דווקא להשתמש בה ולא לגנוזה, כי מטרתה "לדבר בס" (עי' ברש"י ובספרי על פסוק זה – דברים יא, יט, שמכאן המקור למצות דיבור ושיחה בלה"ק).

התורה היא חיינו ואורך ימינו, ואינה מצטמצמת לפולחן פעם בשבוע בכנסייה. צימצום עולמו של הקב"ה לדי' אמות של הלכה בלבד, הוא אחד מתוצאות החורבן (מיום שחרב בית המקדש אין לו לקב"ה בעולמו אלא די' אמות של הלכה בלבד) – ברכות ח). זהו אחד מסממני הגלות, שהתורה באה בה לידי ביטוי יותר בתחום הפרטי (אלו הן די' אמותיו של אדם, עי' בבא-מציעא י, א) בעוד שבהיותנו בארצנו היו החיים הטבעיים והלאומיים כולם קודש. לנו זר הוא המשפט "תנו לקיסר את אשר לו, ולאלהים את אשר לו". מידה של קדושה היא להשתמש בכל הנברא שבעולם, ולהתרומם ברוחניות בעזרתם, ולא להתנער מהם ולא לוותר להם (דברי הרמח"ל במסילת ישרים פ' כא). לכן שפתנו נקראת "לשון הקודש" ולא "לשון הטהור", כי המצוה היא "לדבר בס" ולא רק ללמוד ולהתפלל בס.

נכון הדבר, כמש"כ הרמב"ם בפהמ"ש, שיש לזוהר במשנה הזהירות מלדבר נבלה בלשון הקודש. אבל המסקנה מכך לא צריכה להיות בריחה מוחלטת מן השפה, אלא

עלינו לרומם את תוכן דיבורנו, ולהתאימו לרמת הקדושה של שפת עם ה', עם הנבואה.

אתה בחרתנו מכל העמים, אהבת אותנו ורצית בנו, ורוממתנו מכל הלשונות, וקדשתנו במצותיך,

וקרבתנו מלכנו לעבודתך, ושמך הגדול והקדוש עלינו קראת.

הננו עם סגולה, בעל לשון מרוממת, וזאת רצון ה' להתגלות על ידנו. לכן שמו (=התגלותו, עי' פסחים נ"א) נקרא עלינו. התגלותו צריכה להיות בכל צדדי החיים, ד"לית אתר פנוי מיניה" (במ"ר יב, ד). כמה חשוב על כן לקיים מצוה (דיבור בלה"ק, כהכרעת הפוסקים) בכל מלה ומלה שתצא מפינו. "רצה הקב"ה לזכות את ישראל, לפיכך הרבה להן תורה ומצוות, שנא' ה' חפץ למען צדקו, יגדיל תורה ויאדיר" (סוף מס' מכות).

גניזת לשון הקודש לצרכים "דתיים" בלבד היא ע"פ תפישת "שכינתא בגלותא" – תפישה של שניות והפרדה בין הרוח והחומר. משהחזיר שכינתו לציון, ממילא שבה לשון הקודש למקומה כשפה המדוברת של הגוי הקדוש, כמש"כ בעל תורה-תמימה (דברים יא, יט, ועי' עוד בחלקו הקודם של מאמרנו).

לסיכום:

1. לדעת הרמב"ם מותר להשתמש בלשון הקודש לדברי חול. כך נהגו מעולם בישראל, ודלא כדברי האדמו"ר מסאטמר זצ"ל.
2. הרמב"ם לא נמנע מלהשתמש בלה"ק אף לדברי חול גם כשבן שיחו היה דובר ערבית.
3. מאידך גיסא, הוא לא נמנע מלכתוב ערבית, ולא חשש לדברי הירושלמי המובאים ע"י חתם-סופר (שו"ת אה"ע סי' יא) שאסר לדבר בלע"ז.
4. בבחירת שפת אגרותיו התחשב הרמב"ם בנוחיות בן-שיחו, והשיב באותה שפה שבה פנו אליו.
5. המצוה לרומם שיחת חולין ע"י דיבור בלה"ק היא דבר עקרוני, והדבר מכניס קדושה בכל אורח חיינו, ובפרט בחיינו הלאומיים בארץ ישראל, בבחינת "רוממתנו מכל הלשונות".

נסיים באגרת נוספת של הרמב"ם (עמ' תקנח) שמעידה על חשיבותה וחביבותה של לה"ק בעיניו:

ואשר שאלתם, שאעתיקנו לכם (את מורה הנבוכים) בלשון הקודש – מי יתנני כירחי קדם לעשות שאלתכם, בזה הספר ובשאר הספרים שחברתי בלשון קדר (ערבית) אשר הקדיר שמה כי עם אהליהם שכנתי. ושמחה גדולה היה לי בזה להוציא יקר מזולל ולהשיב האבדה לבעליה, אבל סבות הזמן סבבוני.